

УДК 633/685:633/32:582 (477)

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОСІВНИХ ПЛОЩ КОНЮШИНИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

О.О. Кічігіна

кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник лабораторії екологічної оцінки агротехнологій
і біорізноманіття агроєкосистем

Інститут агроєкології і природокористування НААН

Обґрунтовано перспективність використання сортів конюшини введених у культуру видів для відновлення деградованих ґрунтів та лучних угідь Полісся та створення надійної кормової бази для тваринництва. Проведено ретроспективний аналіз площ загальних та сортових посівів, який показав, що в Україні зменшуються площі під посівами конюшини. Так, у 2001 р. вони становили 173,3 тис. га порівняно з 592,5 тис. га в 1994 р. Негативна тенденція спостерігається і за станом посівних площ конюшини в 2013 р.

Ключові слова: конюшина, екологічний стан, сортові посіви, сортові ресурси, насінневий потенціал.

Нині Українське Полісся, яке здавна було територією природних кормових угідь, характеризується високим ступенем розораності земель. У складі сільськогосподарських площ орні землі займають понад 49%, що є найвищим показником серед аналогічних показників лісових зон розвинутих європейських країн [1]. Різке скорочення лучних угідь посилило антропогенне навантаження, істотно погіршився екологічний стан та господарська цінність фітоценозів, збільшилася забур'яненість і зменшилось одержання цінних трав'яних і пасовищних кормів [1–3]. Ресурси рослинного світу (луки, природні пасовища) зменшилися до критичних розмірів і стали малопродуктивними й нездатними до самовідновлення [1; 2; 4].

Тому залуження введених з обробітку земель є актуальним для території Полісся [5]. Для екологічно-врівноваженого функціонування агроландшафтів у зоні Полісся необхідно збільшити площу луків з 2406 до 3987 тис. га, або в 1,7 раза, зменшивши площі орних земель [6].

Із розширенням площ під природними кормовими угіддями поліпшиться екологічна ситуація. Більше ніж наполовину задовольниться потреба великої рогатої худоби в протеїні, зменшаться витрати зерна на корм худоби. Ідея повернення до складу природних угідь значної території орних і малопродуктивних земель повністю збігається з державною програмою щодо вилучення

їх з обробітку і вписується в ідею еколого-біосферної концепції природокористування [2, 5].

Актуальним для Полісся України є відродження та розвиток великотоварного сільськогосподарського виробництва, насамперед тваринництва [1, 4]. Для цього необхідно забезпечити надійну кормову базу, щоб галузь відповідала європейським стандартам.

Велике зацікавлення щодо цього викликають дикорослі види роду *Trifolium L.* та сорти введених у культуру видів. Усі вони характеризуються універсальністю використання, високою якістю й урожайністю вегетативної маси, ґрунтополіпшуючими якостями та високою екологічною пластичністю [7, 8]. Серед природної рослинності на пасовищах, луках та перелогах із бобових найпоширеніші саме види роду *Trifolium L.* [8]. Це вказує на перспективність їх використання для відновлення деградованих лучних угідь Полісся.

Традиційною багаторічною бобовою культурою на Поліссі є конюшина лучна, яка не лише збагачує ґрунт на органічні речовини та біологічний азот, поліпшує його фізичні властивості та водно-поживний режим, що позитивно впливає на підвищення врожайності сільськогосподарських культур, а й є високобілковою кормовою культурою [1; 4; 7; 8]. Отже, для забезпечення збалансованості раціонів тварин слід приділяти особливу

увагу формуванню травостою з обов'язковим уведенням у травосуміші сортів конюшини [1]. І оскільки на сучасному етапі виробництво кормового білка важливіше, ніж нарощування обсягів виробництва кормів [1], то актуальним є створення потужної насінневої бази, здатної щороку виробляти близько 110 тис. т сортового насіння, в тому числі 25 тис. т конюшини з високим азотфіксуючим потенціалом [2].

Так, наукові дослідження свідчать, що сівба сортовим насінням збільшує вихід продукції на 20–30% [9]. Тому для посівів слід підбирати висопродуктивні види, використовуючи насіння зареєстрованих сортів вітчизняної та зарубіжної селекції з високою господарсько-біологічною здатністю, які, за даними Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, рекомендовані для вирощування в зоні Полісся [1]. Адже лише використання в сільськогосподарському виробництві перспективних сортів конюшини з високим азотфіксуючим потенціалом дає можливість отримувати корми високої якості, вирішувати проблеми дефіциту кормового білка у тваринництві, збагачувати ґрунти на біологічний азот та зменшувати дози мінеральних добрив, що сприяє поліпшенню екологічних умов в агрокосистемах у цілому.

На основі літературних і статистичних даних [9; 10; 11] нами було проведено ретроспективний аналіз площ загальних та сортових посівів вирощуваних в Україні видів роду *Trifolium* на території Західного й Центрального Полісся та по Україні в цілому. Для цього було використано дані 1994 (попередній облік) та 2001 років (останній облік), зіставний аналіз яких показав, що в Україні з року в рік зменшувалися площі під посівами конюшини.

Так, у 2001 р. вони становили лише 173,3 тис. га порівняно з 592,5 тис. га у 1994 р., з них 163,0 тис. га (94,1%) сортових посівів. При цьому сортів, зареєстрованих у 1997–2001 рр., — 2,3 тис. га, в 1987–1996 рр. — 4,5 тис. га, порівняно з 1987 р. — 56,8 тис. га, занесених до Державного реєстру сортів рослин придатних для поширення в Україні — 60,6 тис. га. Посіви сортами,

не занесеними до Державного реєстру, становили 102,4 тис. га.

У 1994 р. площа сортових посівів становила 540,1 тис. га, або 91,1% загальної площі посівів, з них посіви сортами, занесеними до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, становили 483,1 тис. га та 57,0 тис. га — сортами, не занесеними до Державного реєстру [9, 10].

Установлено, що в Україні з року в рік зменшувалася частка сортів конюшини, занесених до Державного реєстру в загальній площі посівів культури. Так, у 1994 р. вона становила — 81,5, а в 2001 р. — лише 35,0% (рис. 1).

При цьому на території Західного та Центрального Полісся висівали лише 10 та 13 сортів відповідно. З них на території Західного Полісся сім сортів *T. pratense* L. — Атлас, Кумач, Миронівська 45, Миронівська 5, Носівська 4, Носівська 5 та Поліс, два сорти *T. repens* L. — Волант і Даная та один сорт *T. hybridum* L. — Рожева 27, занесених до Державного реєстру сортів, площа посівів їх становить відповідно 8, 19, 20, 15, 370, 449, 24, 30, 2 та 24 га. На території Центрального Полісся висівали десять сортів *T. pratense* L. — Агрос 12, Анітра, Глорія місцева поліпшена, Дарунок, Маркус, Маруся, Миронівська 45, Миронівська 5, Носівська 4 та Носівська 5, два сорти *T. repens* L. — Волант і Ювілейна та один сорт *T. hybridum* L. — Рожева 27; площа посівів їх становила відповідно — 200, 100, 610, 1125, 50, 130, 71, 164, 3430, 11930, 29, 15 та 1908 га. А за даними Державного реєстру сортів рослин, придатних для

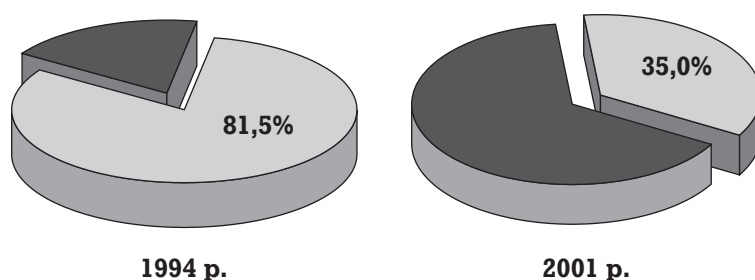

Рис. 1. Частка сортів конюшини, занесених до Державного реєстру сортів рослин придатних для поширення в Україні, в загальній площі посівів культури:

- Сорти, занесені до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні
- Сорти, не занесені до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні

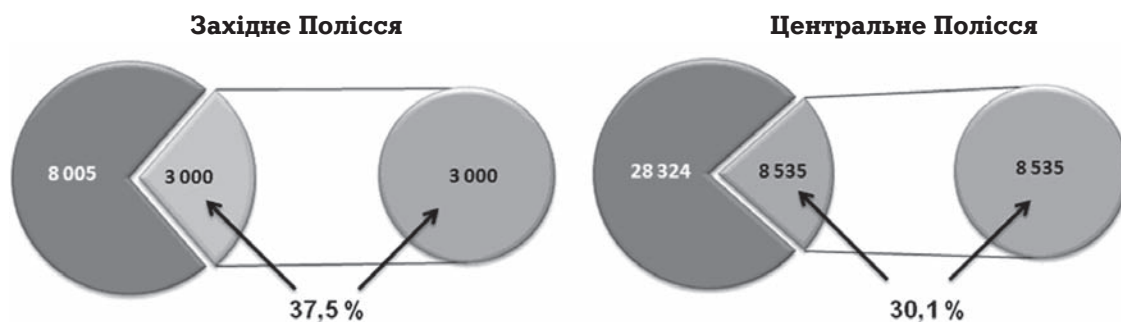

Рис. 2. Сортові посіви конюшини в 2001 р., га:

■ загальна площа посівів; □ посіви сортами, не занесеними до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні

поширення в Україні, у 2001 р. [10] 28 сортів конюшини придатні для вирощування в зоні Полісся. Таким чином, 13 сортів, а саме: *T. pratense* — Кварта, Передкарпатська 33, Ренова, Темпус, Тернопільська 3, *T. hybridum* — Даубяй, Красавик, Левада, Панфилівська 5 та *T. repens* — Гігант білий, Лишнянська, Міло, Передкарпатська 1 — взагалі не висівали в досліджуваних зонах.

При цьому загальна площа сортових посівів *Trifolium* на території Західного та Центрального Полісся становила відповідно 8,0 та 28,3 тис. га. З них у Західному Поліссі — 3 тис., а в Центральному — 8,5 тис. га посіви не занесених до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, що становить відповідно 37,5 та 30,1% загальної площі сортових посівів конюшини в цих зонах (рис. 2).

Станом на 2013 р. Державний реєстр сортів рослин придатних для поширення в Україні налічує 22 сорти конюшини лучної, 3 сорти конюшини гібридної та 4 сорти конюшини повзучої [12]. Для вирощування в зоні Полісся придатними 19 сортів конюшини лучної, 3 і 4 — гібридної та повзучої відповідно. Однак з 2001 р. Державні органи статистики даних щодо площ загальних та сортових посівів культури конюшини в Україні не збирали. Статистичний бюлетень (2013 р.) «Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України за 2012 рік» [13] містить лише дані щодо загальної зібраної площі конюшини на насіння, яка становить 2,8 тис. га. Дані щодо загальної зібраної площі посівів багаторічних трав на сіно та зелений корм не дають інформації про частку конюшини.

ВИСНОВКИ

Проведений нами аналіз показав, що сортові ресурси конюшини в досліджуваних регіонах майже на 40% формувалися на основі насінневого матеріалу власного виробництва, простежується низький рівень сортооновлення. Зростають площі посівів конюшини сортами, не занесеними до Державного реєстру сортів рослин придатних для поширення в Україні. Все це вказує на недостатнє використання високопродуктивного насінневого генофонду.

Визначено, що на сьогодні дати об'єктивну оцінку ситуації щодо площ посівів та використання високопродуктивного насінневого генофонду культури конюшини в Україні неможливо. З огляду на зазначене, необхідно відновити систематизацію даних про площі посівів культур багаторічних бобових трав, у тому числі й конюшини та її сортів, у системі збирання інформації, що здійснюється Міністерством аграрної політики та продовольства України та Державним комітетом статистики України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / Редкол. М.В. Зубець (голова) та ін. — К.: Аграрна наука, 2010. — 944 с.
2. Дегодюк Е.Г. Еколого-техногенна безпека України / Е.Г. Дегодюк, С.Е. Дегодюк. — К.: Вид-во ЕКМО, 2006. — 305 с.
3. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України. — К.: Урожай, 2004. — 560 с.
4. Двадцять п'ять років Чорнобильської катастрофи. Безпека майбутнього. — К.: КІМ, 2011. — 356 с.

5. Методичні рекомендації з вилучення з інтенсивного обробітку малопродуктивних земель та їх раціональне використання / За ред. В.Ф. Сайка. — К.: Аграрна наука, 2000. — 39 с.
6. Коржнев М.М. Природо-ресурсний аспект розвитку України / М.М. Коржнев, І.Д. Андрієвський та ін. — К.: КМ Academia, 2001. — 108 с.
7. Губанов И.А. Луговые травянистые растения. Биология и охрана / И.А. Губанов, К.В. Киселева и др. — М.: Агропромиздат, 1990. — 183 с.
8. Слюсар І.Т. Луківництво з основами насінництва / І.Т. Слюсар, В.А. Вергунов, М.М. Гаврилюк. — К.: Аграрна наука, 2001. — 196 с.
9. Статистичний збірник. Сортові посіви сільськогосподарських культур в Україні / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. — К.: Держкомстат України, 2001. — 210 с.
10. Реєстр сортів рослин України на 2001 рік. — К.: Алефа, 2001. — 139 с.
11. Форма № 29 СГ. Держкомстат України. Збір урожаю с/г культур, плодів, ягід та винограду в Україні у 2002 році. — К., 2003. — 157 с.
12. Державний реєстр сортів рослин придатних для поширення в Україні у 2013 р. / М-во аграр. політ. України, Держ. система з охорони прав на сорти рослин, Український ін-т експертизи сортів рослин — К., 2013. — 467 с.
13. Статистичний бюлетень. Збір урожаю с/г культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України за 2012 рік / Відп. за вип. О. М. Прокопенко. — К.: Держкомстат України, 2013. — 102 с.

УДК 379.852 : 63(477)

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРОТУРИЗМУ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

К.О. Бабікова
аспірантка

Інститут агроєкології і природокористування НААН

У статті висвітлено особливості розвитку агротуристичної діяльності в межах сільських селітебних територій. Охарактеризовано сучасний стан сільських регіонів за основними компонентами агроєкології.

Ключові слова: агроєкологія, аграрний туризм, особисті селянські господарства, сільські регіони.

Агротуристична діяльність — пріоритетний напрям розвитку сільськогосподарської діяльності на селі. Організація дозвілля та відпочинку на селі дає змогу комплексно підійти до вирішення ряду існуючих соціальних, економічних, а особливо екологічних негараздів. Забезпечення прийому, розміщення туристів, надання послуг з харчування повинно поєднуватись із якістю основних компонентів навколишнього середовища. Відсутність науково-методичних, управлінських підходів щодо проведення агротуристичної діяльності, а також відомостей щодо екологічної ситуації в регіоні зумовлює актуальність та практичну значимість проведених досліджень [1].

Метою дослідження є оцінка агроєкологічного стану ґрунтів, якості рослинної

продукції та питної води в межах особистих селянських господарств, які забезпечують розвиток та організацію агротуризму на території Івано-Франківської області.

Вивченню екологічного стану сільських селітебних територій, якості сільськогосподарської продукції та якості відкритих і закритих джерел водопостачання надається недостатньо уваги. Подібні дослідження здебільшого фрагментарні і ґрунтуються переважно на обстеженні ґрунтів селітебних територій. Вивченню якості продукції та питної води займається незначна кількість науковців. Враховуючи той факт, що більшість сільських селітебних територій Прикарпаття є об'єктами туристичної зацікавленості, оцінювання агроєкологічного стану цих територій повинно бути пріори-